

Aukščiausioji audito institucija, jau daug metų skirdama ypatingą dėmesį vaiko teisių apsaugai, yra atlikusi ne vieną auditą ir teikusi rekomendacijas dėl sistemos tobulinimo. Pažymime, kad visų pirma vaiko teisių apsaugos sistemos veikimui turi būti sudarytos teisinės prielaidos, bet jomis neapsiribojama, o imamasi ir kitų konkrečių veiksmų. Pateikiame sisteminį auditą, susijusių su vaiko teisių apsaugos užtikrinimu, rezultatų vertinimą.

Pažyma parengta remiantis šiomis valstybinių auditų ataskaitomis su kuriomis galima plačiau susipažinti http://www.vkontrolė.lt/audito_ataskaitos.aspx?tipas=2:

2012-12-31 Nr. VA-P-10-3-21 „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“

2013-07-29 Nr. VA-P-50-11-10 „Ar vaikų socializacijos centrų veikla rezultatyvi“

2014-01-31 Nr. VA-P-10-3-1 „Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausius interesus“

2014-08-05 Nr. VA-P-10-3-9 „Įvaikinimo organizavimas“

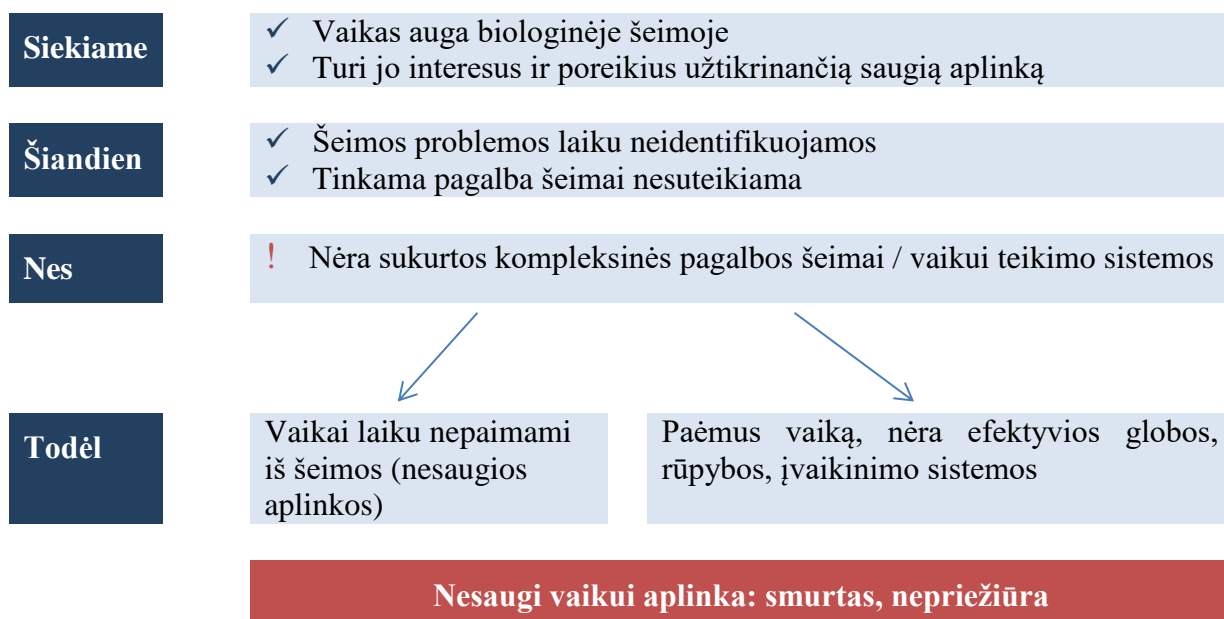
2015-03-20 Nr. VA-P-50-4-5 „Ar vaiko minimalios priežiūros priemonės užtikrina pagalbą vaikui“

2015-05-15 Nr. VA-P-40-1-8 „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas“

2016-12-08 Nr. VA-P-10-4-27 „Ar ankstyvosios reabilitacijos paslaugos ir įtraukusis ugdymas atitinka neįgalių vaikų poreikius ir užtikrina ji socialinę integraciją“

PAŽYMA DĖL VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SISTEMOS

2017-02-20
Vilnius

Geriausiai vaiko interesus atitinka augti biologinėje šeimoje bei jo interesus ir poreikius užtikrinančioje saugioje aplinkoje. Tais atvejais, kai šeimai trūksta socialinių įgūdžių ar susiduriama su kitais sunkumais, privalome turėti kompleksinės pagalbos vaikui ir šeimai teikimo sistemą, nes tai leistų sumažinti iš šeimos paimamų vaikų skaičių, o būtino paėmimo atveju – greitai ir efektyviai užtikrinti alternatyvią saugią aplinką.

Dėl kompleksinės pagalbos vaikui ir šeimai

Šiandien turime situaciją, kai dėl neefektyviai veikiančios vaiko teisių apsaugos sistemos pavėluotai identifikuojamos šeimos problemos ir pagalba šeimai nesuteikiama laiku. Socialinės rizikos šeimų stebėseną ir jų įtraukimą į apskaitą turi trūkumų, nes ne visi duomenys apie šios rizikos šeimas yra kaupiami centralizuotai, delsiama jas įtraukti į socialinės rizikos šeimų apskaitą, kuriami signalinių šeimų sąrašai. Šeimos nėra skirstomos pagal problemų sudėtingumo lygį ir pobūdį, todėl jų įtraukimas į socialinės rizikos šeimų apskaitą ir atitinkamos pagalbos suteikimas yra subjektyvus ir priklauso nuo kiekvienos savivaldybės atsakingų tarnautojų problemos supratimo ir vertinimo. Dažnai trūksta savivaldybės vadovų politinės valios skirti deramą dėmesį ir finansavimą.

Neretai socialinių darbuotojų darbas su socialinės rizikos šeimomis yra nerezultatyvus: nevisapusiškai įvertinamas socialinių paslaugų poreikis ir darbo su šeima veiksnių planuose ne visada nustatomos konkrečios, įveikiamos ir su pagrindinės problemos sprendimu susijusios užduotys, todėl neišnyksta priežastys, dėl kurių šeimos įtraukiamos į socialinės rizikos šeimų apskaitą. Darbo su šiomis šeimomis kokybei įtakos turi ir socialinių darbuotojų darbo krūvis. Nereglamentuotos vaiko, kuriam skirta minimali priežiūros priemonė, atstovams pagalbos priemonės, todėl vaiko atstovams skiriama pagalba yra nepakankama, o minimalių priežiūros priemonių rezultatas – trumpalaikis arba nepasiektas. Kita problema – trūksta socialines paslaugas teikiančių įstaigų. Dalis savivaldybių neturi įstaigų, kurios teikia laikino apgyvendinimo paslaugas, nors šių paslaugų poreikis yra, nepakanka ir krizių įveikimo paslaugas teikiančių įstaigų, socialinių paslaugų ir dienos centrų. Jų finansavimo modelis turi trūkumų: kol metų pradžioje vyksta projektų atranka, centrai negauna veiklai reikalingų lėšų, kurios yra būtinos siekiant nepertraukiamai finansuoti paslaugas.

Aukščiausioji audito institucija Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai yra teikusi rekomendacijas¹ dėl socialinės rizikos šeimų stebėsenos ir jų įtraukimo į apskaitą tobulinimo, dėl aiškaus termino, kai, gavus pranešimą apie galimus vaiko teisių pažeidimus, turi būti atliktas tyrimas ir priimtas sprendimas dėl šeimos stebėsenos, taip pat dėl kriterijų, pagal kuriuos galima diferencijuoti šeimas pagal problemų sudėtingumo lygį ir pobūdį, nustatymo, dėl pagalbos šeimai siekiant didesnio vaiko minimalios priežiūros priemonių poveikio.

---

¹ 2012-12-31 ataskaita Nr. VA-P-10-3-21 „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“ ir 2015-03-20 ataskaita Nr. VA-P-50-4-5 „Ar vaiko minimalios priežiūros priemonės užtikrina pagalbą vaikui“.

Dalį rekomendacijų dėl vaiko teisių apsaugos gerinimo ministerija siejo su Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo projekto ir kitų susijusių įstatymų (Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso, Socialinių paslaugų įstatymo) projektų priėmimu, kurie nuo 2015 m. balandžio mėn. yra svarstomi Lietuvos Respublikos Seime, todėl rekomendacijos neįgyvendino.

Mūsų vertinimu, vaiko teisių apsaugos srities problemų sprendimas negali būti atidedamas siejant tik su Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo ir kitų susijusių teisės aktų pakeitimais. Turime užtikrinti, kad veiks visa vaiko teisių apsaugos sistema, bus laiku identifikuojama kilusi grėsmė vaiko saugumui, vykdomas visuomenės švietimas, sklaidžiama informacija, kaip elgtis sužinojus ar įtariant smurto atvejus, bendruomenės skatinamos nelikti abejingomis siekiant apsaugoti pažeidžiamiausią visuomenės dalį – vaikus.

Dėl smurto artimoje aplinkoje

Aukščiausioji audito institucija, vertinusi smurtą artimoje aplinkoje patyrusių asmenų apsaugos organizavimą, yra nustačiusi, kad kas dešimtas nukentėjęsysis pakartotinai patiria smurtą. Specializuota kompleksinė pagalba, kuri turi būti pasiūlyta nedelsiant, daugiau nei 10 proc. nukentėjusiųjų nebuvo pasiūlyta, o beveik pusei jų – vėliau nei kitą darbo dieną (kai kuriais atvejais praėjus daugiau nei 2 savaitėms).

Rekomendavome² pirmiausia tobulinti teisės aktus taip, kad būtų sudarytos galimybės visada paskirti apsaugos priemones tiems nukentėjusiesiems, kuriems tokia apsauga reikalinga. Atkreipėme dėmesį, kad turi būti pasirūpinta vaikais, kurie patyrė smurtą, buvo jo liudininkai ar gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Būtina tobulinti pagalbos organizavimo sistemą taip, kad būtų nustatytas konkretus terminas, per kurį vaiko teisių apsaugos skyriai, gavę iš policijos informaciją apie vaikus, kurie patyrė smurtą, buvo jo liudininkai ar gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, turi susisiekti su minėtais vaikais (jų atstovais).

2017 m. sausio 1 d. įsigaliojo Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 9 straipsnio 4 dalis, įpareigojanti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrius, gavus informaciją apie smurtą artimoje aplinkoje, nedelsiant susisiekti su vaiku ir vaiko atstovu pagal įstatymą ir, įvertinus poreikį, imtis priemonių, reikalingų užtikrinti geriausius vaiko interesus.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija 2017 m. sausio 27 d. mus informavo, kad, siekiant įgyvendinti rekomendaciją, ketinama skubos tvarka pakeisti socialinės apsaugos ir darbo, sveikatos apsaugos, švietimo ir mokslo ir vidaus reikalų ministrų įsakymu patvirtinto Bendro darbo su šeimomis tvarkos aprašą: nustatyti 1 dienos terminą vaiko teisių apsaugos skyriams susisiekti su vaikais, kurie patyrė smurtą, buvo jo liudininkai ar gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta.

² 2015-05-15 ataskaita Nr. VA-P-40-1-8 „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas“.

Taip būtų sudarytos teisinės prielaidos, skatinančios savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrius operatyviau reaguoti į pranešimus apie vaikus, kurie patyrė smurtą, buvo jo liudininkai ar gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta. Taip pat turėtų būti numatytas ir kontrolės mechanizmas, užtikrinantis vaiko teisių apsaugos skyrių operatyvų reagavimą.

Vaiko teisės nėra tinkamai užtikrinamos ikiteisminio tyrimo bei baudžiamojo proceso metu. Rekomendavome³ nustatyti privalomas vaiko teisių apsaugos specialisto, o nukentėjusio vaiko ar liudytojo apklausoje – ir psichologo dalyvavimą, užtikrinti tinkamą vaiko apklausos vietą. Teisingumo ministerija mus informavo, kad jų teiktam Baudžiamojo proceso kodekso keitimui dėl privalomo psichologo dalyvavimo vaiko apklausoje Seimas 2015 m. gruodžio 17 d. nepritarė ir pasiūlė inicijuoti ir atlikti tyrimą dėl geriausio modelio, susijusio su vaiko teisėmis baudžiamajame procese. Lietuvos teisės institutas šį tyrimą atliko 2016 m. gruodžio mėn., ministerija šiuo metu nagrinėja jo rezultatus.

Esama situacija rodo, kad delsiant sudaryti teisinės prielaidas psichologui dalyvauti vaiko apklausoje, nėra užtikrinama profesionali vaiko apklausa, kuri turi įtakos ikiteisminio tyrimo kokybei.

Lietuvos Respublikos Prezidentas 2017 m. vasario 1 d. pateikė Baudžiamojo proceso kodekso 186, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymo projektą (registruotas Seime, Nr. XIIP-330). Mūsų nuomone, šiuo įstatymu galėtų būti išspręstos minėtos problemos dėl vaiko atstovavimo. (2017 m. vasario 14 d. registruotas naujas įstatymo projektas Nr. XIIP-330 (2)).

Dėl vaiko paėmimo iš šeimos

Vaikams patiriant smurtą artimoje aplinkoje ir nesant aiškaus ir efektyviai veikiančio vaiko paėmimo iš šeimos proceso, vaikai nepaimami arba paimami ne laiku iš šeimų, kuriose kyla grėsmė vaiko gyvybei, sveikatai ir saugumui. Kitais atvejais vaikai iš šeimos paimami ir grąžinami į šeimą keletą kartų. Siekdami aiškesnės vaiko paėmimo iš šeimos tvarkos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai rekomendavome⁴ reglamentuoti vaiko paėmimą ir nustatyti vienodus visoms savivaldybėms grėsmės vaiko gyvybei, sveikatai ir saugumui vertinimo kriterijus, šeimos situacijos pablogėjimo / pagerėjimo vertinimo kriterijus, minimalų šeimos situacijos stebėjimo laikotarpį po vaiko paėmimo. Šių rekomendacijų įgyvendinimą ministerija taip pat siejo su Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo projekto ir kitų susijusių įstatymų projektų priėmimu, todėl jos iki šiol neįgyvendintos.

Pažymime, kad tokiu opiu klausimu ne visada reiktų laukti ir atidėti problemos sprendimą, siejant su įstatymo nauja redakcija, reiktų nedelsiant papildyti įstatymą trūkstamu reglamentavimu.

Dėl globos, įvaikinimo sistemos

³ 2012-12-31 ataskaita Nr. VA-P-10-3-21 „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“.

⁴ 2012-12-31 ataskaita Nr. VA-P-10-3-21 „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“.

Nepasiekus rezultato, kad vaikas biologinėje šeimoje augtų sveikas ir saugus, jam privalome suteikti kitą saugią ir jo poreikius atitinkančią aplinką. Paėmus vaiką iš šeimos, turime siekti užtikrinti tokią vaiko globą, kad ji atitiktų geriausių vaiko interesus. Šiuo tikslu šalyje vykdoma institucinės globos pertvarka (siekiant pereiti prie vaiko globos šeimoje) privalo vykti laiku ir efektyviai.

Aukščiausioji audito institucija, atlikusi auditą, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai yra rekomendavusi⁵ vykdyti konkrečias globos šeimoje skatinimo priemones, tobulinti globėjų paieškos ir mokymo sistemą, kurti profesionalių globėjų sistemą, skatinti šeimynų steigimą savivaldybėse, didinti pagalbos globėjų šeimai prieinamumą, sudaryti galimybes šeimynų dalyviams dalyvauti mokymų programose.

Atkreipėme dėmesį, kad, nesant nustatytų aiškių vertinimo kriterijų, kiekviena savivaldybė renka skirtingus duomenis apie asmenis, norinčius tapti vaiko globėjais, ir juos vertina subjektyviai, skirtingai interpretuoja asmens tinkamumą būti globėju.

Todėl rekomendavome inicijuoti teisės aktų pakeitimus, užtikrinančius vienodą ir išsamesnį globėjo šeimos tinkamumo globoti vaiką vertinimą, atsižvelgiant ir į tokius dalykus kaip šeimos nario sveikatos, motyvacijos vertinimas. Šiuo metu Socialinės apsaugos ir darbo ministerija rekomendacijos nėra įgyvendinusi pilnai. Taip pat svarbu, kad visose savivaldybėse formuotūsi vienoda praktika parenkant vaiko globėjus, kadangi kai kuriose savivaldybėse jie gali būti pernelyg griežti ir stabdantys globos, orientuotos į šeimines aplinkos vaikui sukūrimą, procesus. Ministerija šiai problemai spręsti 2016 m. vasario mėn. parengė metodines rekomendacijas.

Taip pat rekomendavome inicijuoti teisės aktų pakeitimus, numatančius mažesnę vaikų skaičių šeimynose ir globos namų šeimynose, kai jose globojami vaikai, turintys emocijų ir elgesio sutrikimų.

Šiai rekomendacijai įgyvendinti Seime 2015 m. balandžio 13 d. buvo registruotas Civilinio kodekso atitinkamų straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-2933. Jį priėmus būtų sudarytos teisinės prielaidos spręsti šią problemą. (2017 m. vasario 9 d. registruotas naujas įstatymo projektas Nr. XIIP-356).

Norime atkreipti dėmesį į tai, kad pertvarkyti vaikų globos sistemą buvo nuspręsta įtvirtinus šį siekį 2003 metų Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje. 2014 metais nustatėme, kad esama vaikų globos sistema neefektyvi ir neužtikrina geriausių vaiko interesų. Šiuo metu vykdomą globos įstaigų pertvarką planuojama baigti 2020 metais.

Mūsų nuomone, siekiant sukurti alternatyvią šeimines aplinką, pertvarkai turėtų būti skiriama ypač daug dėmesio ir užtikrinta, kad visi suplanuoti etapai bus įgyvendinti laiku, o vykdomi darbai neapsiribos tvarkų ir metodikų parengimu. Tik turėdami kuo anksčiau sukurtą šeimai artimą modelį galėsime išauklėti atsakingus ir dorus šalies piliečius.

⁵ 2014-01-31 ataskaita Nr. VA-P-10-3-1 „Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausių interesus“.

Nuo 2017 m. sausio 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pataisai, iš šeimos paimti vaikai iki trejų metų į globos namus gali patekti tik išskirtiniais atvejais ir juose būti gali ne ilgiau kaip tris mėnesius. Įgyvendinant šias nuostatas, vaikų, patenkančių į kūdikių namus, skaičius turėtų mažėti, tačiau akivaizdu, kad dar ne visose savivaldybėse yra sukurta naujai veikianti globos sistema, kuri turėtų užtikrinti geriausias vaiko interesus.

Auditų metu nagrinėjome ikiteisminių įvaikinimo procedūrų organizavimą ir paslaugų įvaikinusiai šeimai teikimą⁶. Atkreipėme dėmesį į tai, kad neparengta ir nevykdoma įvaikinimo viešinimo strategija, o viešinimo priemonės pavienės, viešinimo veiksmai tarpusavyje nekoordinuojami. Šią problemą atsakingos institucijos sprendė: 2015 m. birželio 30 d. patvirtino Vaiko globos (rūpybos) šeimoje ir įvaikinimo strateginį viešinimo planą, jame numatė viešinimo priemones, skirtas populiarinti ir skatinti įvaikinimą.

Likusi neišspręsta problema – šeima po įvaikinimo nelydima, todėl neužtikrinama tinkama vaiko interesų apsauga ir laiku neteikiama pagalba šeimai, kuriai kyla problemų.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija šios problemos sprendimą taip pat siejo su vaikų globos sistemos pertvarka, todėl ją įgyvendinti nusimatė iki 2020 m.

Aukščiausioji audito institucija atkreipia dėmesį, kad visos mūsų teiktos rekomendacijos turi būti įgyvendinamos neveluojant ir teikiant kompleksinę pagalbą vaikui, nepriklausomai nuo to, ar jis yra sveikas, ar neįgalus, ar jis auga biologinėje šeimoje, ar jam reikalinga globa. Šiam tikslui pasiekti turi būti ieškoma naujų formų, sutelkus visų suinteresuotų institucijų ir nevyriausybinių organizacijų jėgas. Visų atsakingų institucijų rengiamos ir vykdomos priemonės turi būti kompleksinės, neskirstant vaikų į grupes: atitinkamai teikiant pagalbą šeimai, rengiant globėjus, kurie turi būti kompleksiškai parengti paimti bet kurį vaiką, kaip ir pedagogai turi būti pasirengę ugdyti visus vaikus, pertvarkant globos namus –juos pritaikant kitų formų institucijoms (dienos, užimtumo centrams). Reikėtų sudaryti sąlygas į paslaugų teikimą tiesiogiai įtraukti nevyriausybines institucijas. Peržiūrėti, ar tikrai ne prie griežti reikalavimai tapti globėjais, steigtis šeimynoms, ar ne per ilgos įvaikinimo procedūros ir kt.

Laimonas Čiakas, tel. (8 5) 266 6707, el. p. laimonas.ciakas@vkontrole.lt

Vilma Maslauskienė, tel. (8 5) 266 6743, el. p. vilma.maslauskiene@vkontrole.lt

Dovilė Abalikštienė, tel. (8 5) 266 6769, el. p. dovile.abalikstiene@vkontrole.lt

⁶ 2014-08-05 ataskaita Nr. VA-P-10-3-9 „Įvaikinimo organizavimas“.